

Munich Personal RePEc Archive

Liberty - between reason and skepticism

Kurrild-Klitgaard, Peter

University of Copenhagen

December 2012

Online at <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/43542/>

MPRA Paper No. 43542, posted 04 Jan 2013 11:28 UTC

Frihed mellem fornuft og skepsis

Peter Kurrild-Klitgaard

“Min vinkel på liberalismen er kort og godt, at jeg ikke ved, hvad der er bedst for andre mennesker.”

Penn Jillette, tryllekunstner, 2011

Man siger, at “kært barn har mange navne”, men nok så rigtigt er det måske, at mange børn har ét kært navn. Det gælder i hvert fald “liberalismen” som politisk ideologi, der over de seneste to århundreder er blevet eksproprieret som betegnelse af snart sagt enhver del af det politiske spektrum, uanset hvor indbyrdes forskellige og modstridende, disse ellers måtte være. Man behøver kun at betragte de ganske forskellige meninger afhængigt af, om der er tale om anglo-amerikansk eller europæisk sprogbrug, hvor “liberal” kan betyde alt fra en tilhænger af en minimalstat til en fortaler for en maksimalstat.¹ Andre gange skelnes der indenfor den akademiske verden under tiden mellem “politisk liberalisme” og “økonomisk liberalisme”, ligesom der på dansk ofte foretages en kunstig og generelt ukendt distinktion mellem “liberal” og “liberalistisk”.

I sagens natur er den store uenighed om betydningen af “liberalisme” ikke mindre, når det gælder, en sådant normative fundament. Er den primært en økonomisk og nytte-fokuseret

¹ Om forvandlingen af liberalisme fra at være synonymt med en lille og begrænset statsmagt, der primært skal sikre personlig frihed og fri markedsøkonomi, til ofte at betyde det stik modsatte, se f.eks. Nock [1936] 1987; Mises [1927] 2005, pp. xviiff; appendikset “Why I Am Not A Conservative” i Hayek 1960, pp. 397-411. Jf. også bidragene i Foss & Kurrild-Klitgaard 1992; Brøns-Petersen 2009.

”utilitarisme”, der i fodsporene på Adam Smith (1723-1790), Jeremy Bentham (1748-1832) og de klassiske økonomer argumenterer, at liberal politikker vil realisere ”den størst mulige lykke for det størst mulige antal”?² Eller er der tale om en ”samfundspagts”-teori, der med aner hos Thomas Hobbes (1588-1679) og John Locke (1632-1704) udleder, hvad institutioner og politikker burde være ud fra, hvad mennesker kunne tænkes at ville kunne enes om?³ Eller er liberalismens normative fundament en forestilling om de medfødte, ”naturlige rettigheder”, som mennesker kan ses som havende qua deres natur og uafhængigt af den politiske kontekst, og som udledes aksiomatisk-deduktivt via rationalistisk filosofien? Det har lige siden i hvert fald den store tyske filosof Immanuel Kant (1724-1804) været et fremtrædende ræsonnement, som meget af den vestlige verdens menneskerettighedstænkning hviler på, og som i nutiden mest fremtrædende har været forfægtet af bl.a. den amerikanske filosof Robert Nozick (1938-2002).⁴

Der kan derfor næppe gives en samlende afgrænsning af liberalismen, som på en og samme tid kan favne alle disse varianter og være meningsfuld—så valg må træffes. For nærværende vil begrebet ”liberalisme” blive brugt i dets klassiske forstand, d.v.s., som betegnelse for en ideologi, der—som *Salomonsens Leksikon* (1924) beskrev—”fordrer Frihedskravets systematiske Gennemførelse paa alle Menneskelivets Omraader”. D.v.s.,

”Forestillinger om en Række politiske og socialøkonomiske Reformer og Samfundsændringer, hvorved ældre Tiders Tvang og Tynge, Rammer og Regler afløstes af *Frihed til Fordel for det enkelte Individ*s *Selvbestemmelsestrang* og *Lyst til at leve sit Liv efter eget Valg, Vilkaar og Tykke*.

² Nyere, primært konsekvens-fokuserede versioner af liberalismen findes hos f.eks. Friedman 1962; Friedman [1974] 1989, samt i en noget anden form hos f.eks. Hayek 1960.

³ For de mest prominente moderne samfundspagts-argumenter se f.eks. Rawls 1971; Buchanan [1975] 1999.

⁴ Nozick 1974. Andre liberale naturretsteorier er formuleret af f.eks. Rand 1964; Hospers 1971; Rothbard 1982; Rasmussen & Den Uyl 1991. For en oversigt og sammenlignende diskussion, se f.eks. Gordon 1981.

[...] Maalet er Tilfredsstillelsen af dettes Lykkekrav, og Midlet er ydre Frihed til Selvhævdelse og frit Spillerum for den videst mulige Udfoldelse af Personlighedens Evner og Kræfter, Lyster og Luner. [...] Grænserne maa dels bortfalde, dels udvides, Normer og Regler indskrænkes til det mindst mulige, Samfundsmyndighedernes Magtsfære reduceres til det allernødtørftigste. Det sociale, det samfundsmæssige, bliver egl. kun: Omsorgen for, at den ene enkeltes Ret ikke krænkes af den anden enkelte—ellers faar man lade alt og alle skøtte sig selv. [...] Individets Frihed er Fordringen—Frihed til at udfolde alle sine Evner og Kræfter efter egen Villie og eget Valg. Hvermand maa have Frihed til at bevæge sig, hvorhen han vil, drive hvilken Næringsvej, han vil, sælge sit Arbejde naar, hvor, til hvem og til hvilken Pris han vil. *Individet skal med eet Ord have Selvbestemmelsesret i enhver social og økonomisk Henseende, og Samfundets Magt og Myndighed har intet andet Maal end at sikre Individet denne dets naturlige Ret. Blander Staten sig i andet og mere, gør den kun Skade, i hvor god Hensigten end kan være—thi naar man blot overlader den fri Konkurrence mellem Individerne, altsaa Løbets Frihed, at regulere og bestemme Løbets Udfald, vil alt ordne sig paa det bedste.*"⁵

I det efterfølgende vil blive forsøgt skitseret en alternativ tilgang til at nå sådanne liberale konklusioner, men samtidigt én der i realiteten vil kunne bidrage til at ophæve en række af de dikotomier og problemer, der ellers kan ses som en plage for en ideologi, der samtidigt afviser utopier og prøver at sige noget om, hvilke samfundsformer der er bedst, og som forsøger at balancere hensyn som frihed og orden, individualisme og samfund.

Fornuft og skepsis

Der er så meget vi ved—og endnu mere vi ikke ved og ikke kan vide. Med naturretsfilosofien i 1600-tallet og "den skotske oplysning" i 1700-tallet kom to store gennembrud til verden, som lagde grunden til meget af det, der siden er blevet det essentielt

⁵ *Salomonsens Konversationsleksikon* (1924): 764f; kursiv tilføjet. "Liberalisme" i dette begrebs klassiske forstand er dermed synonymt med, hvad der på engelsk typisk kaldes "classical liberalism" eller "libertarianism". Jf. Gordon 1981; Barry 1987.

”vestlige” –og grundlaget for de betragtelige succeshistorier, som liberalismen og kapitalismen har været.

Det ene ben—fra naturretten—var, at der er en virkelig verden, som eksisterer uafhængigt af vores erkendelse af den, og at det i hvert fald i et vist omfang er muligt at lære den at kende, via en kritisk anvendelse af vores logiske sans og empirisk erkendelse i ordets bredeste forstand. Lad os kalde denne viden for ”den positive viden”. Megen filosofi og samfundsvidenskab—i hvert fald når den er bedst—kan levere fundamentale og vidtrækkende indsigter. Vi kan således ræsonnere om både os selv som aktører og om den ”eksterne” verden, som vi er en del af, herunder hvorledes mennesker typisk opfører sig, og hvad konsekvenserne er af alternative arrangementer og handlinger, i hvert fald i abstrakte termer. Vi ved f.eks., at vi handler målrettet i forståelige forsøg på at realisere noget, som vi foretrækker fremfor andet, og at dette er en refleksion af, hvilken ”tilfredsstillelse” (i ordets bredeste forstand), alternativerne giver os.⁶ Vi kan i det hele taget observere virkeligheden og generalisere på baggrund deraf—med de begrænsninger og forbehold der måtte være.

Netop dét—hidrørende ikke mindst fra den skotske oplysning—udgør det andet ben: At der også er grænser for menneskets evne til at vide og forstå alt, og at vi faktisk kan lære noget om, hvad vi ikke ved eller ikke kan vide. Lad os kalde denne viden ”den negative viden”. Mens vi nok kan sige noget om menneskers måde at ræsonnere og handle på, så er der uendeligt meget, vi ikke ved og ikke kan vide, hverken abstrakt eller konkret. Vi kan f.eks. aldrig, når det gælder den empiriske virkelighed, opnå endelig viden om alle faktorer, der spiller eller vil kunne spille en ikke-triviel rolle for et givent fænomen.⁷ Så mens vi f.eks. kan deducere, at vi mennesker alt andet lige foretrækker mere snarere end mindre af et gode, eller at en stigende efterspørgsel ved et uændret udbud, vil betyde stigende priser, så kan vi i sagens natur ikke sige noget kategorisk om det empiriske omfang e.l. baseret

⁶ Se f.eks. Mises [1949] 1966; Smith 1990; Popper [1967] 1983.

⁷ Jf. Hume [1739] 1984; Popper [1944] 1979.

alene i abstrakt teoretiseren, og i det omfang vores viden baserer sig på empiri, vil den naturligvis ikke kunne holde i enhver tænkelig kontekst.⁸ Vi ved, med andre ord, at vi nok kan generalisere men ikke kan udlede kausale lovmæssigheder med samme gyldighed eller præcision, når det gælder mennesker og deres interaktion, som vi kan indenfor naturvidenskaben. Følgelig må vi også erkende den begrænsede rækkevidde af de fleste "regler".

Vi kan, med andre ord, med den "negative viden" via filosofi og videnskaberne bidrage til vurdere både (1) de eventuelle logiske eller metafysiske fejl begået ved formuleringen af teorier og politikker og (2) den mulige eksistentielle meningsløshed eller indre inkonsistens i selve målene. For hvis et givet moralsk eller politisk mål kan vises at være selvmodsigende og konceptuelt umuligt at realisere (f.eks. fordi den forudsætter viden, der ikke kan have), vil det naturligvis være absurd at opstille det pågældende som mål, der skal søges realiseret.⁹ Som allerede Kant påpegede, gælder det, at "et 'bør' forudsætter 'kan'".

Så hvad betyder denne vores viden om vores uvidenhed—den negative viden—for vores forestillinger om, hvorledes mennesker bør opføre sig overfor hinanden og samfundet indrettes? Det betyder først og fremmest, at der vil kunne være en væsentlig del af den enorme mængde af alle tænkelige normative udsagn (inkl. hele ideologier og konkrete politiske forslag), som vi må forkaste mere eller mindre *apriori*. Hvis vi f.eks. ved, at teorien *T* eller forslaget *F* har forudsætninger, der ikke under nogen omstændigheder kan opfyldes, kan vi behandle disse, som vi ville et forslag uden argumentation. F.eks. kan vi uden nærmere normativ stillingtagen forkaste teorier, ideologier, politikker, forslag, der fundamentalt konflikter med vores viden om, hvad vi *ikke* kan vide.

Måske vigtigst af alle "negative" indsigter, når det gælder politik: Vi ved—takket være den store skotske filosof David Hume

⁸ Om abstrakte lovmæssigheder indenfor studiet af menneskelig handling, se f.eks. Mises [1949] 1966.

⁹ Se kapitlet "Antimarket ethics: A praxeological critique", i Rothbard [1970] 1977, pp. 203ff.

(1711-1776)—at det ikke giver mening at prøve at udlede et "bør" direkte fra et "er": Skal vi konkludere, hvad mennesker bør gøre, forudsætter det altid et bagvedliggende "bør"-udsagn.¹⁰ At en sten er rund, fortæller os i sig selv intet om, hvorvidt det er en god eller dårlig sten, eller hvilken form en sten bør have. At mænd har skægvekst fortæller os, i sig selv, intet om, at de skal have skæg, eller at de bør barbere sig. At et samfund er indrettet på en given måde er ikke isoleret set et argument for, at det bør (eller ikke bør) være indrettet således. Vil vi sige noget om, hvad mennesker bør gøre, eller hvorledes samfundet bør være indrettet, må dette rent logisk være baseret i et mere fundamentalt "bør"-udsagn. Men dermed ender vi så enten i en uendelig række af "bør"-udsagn—eller også må vi på et eller andet tidspunkt standse. Enten fordi noget er en ren og skær antagelse uden yderligere normativ begrundelse, eller også fordi der er tale om et selvindlysende sandt moralsk princip—dét, Kant kaldte et kategorisk imperativ. Et eksempel kan være dette kendte liberale udsagn, som det i Kants egen samtid hed i den Amerikanske Uafhængighedserklæring (1776): "Vi anser disse sandheder som værende selvindlysende: At alle mennesker er skabt lige; at de af deres Skaber er udstyret med visse umistelige rettigheder; at blandt disse er liv, frihed og efterstræbelsen på lykke". I det første tilfælde—den ubegrundede antagelse—har vi ren og skær relativisme; i det andet er vi konfronteret med en normativ "naturalisme", som reelt er en logisk fejlslutning, sådan som Hume påpegede. Hvorfor er det f.eks. lige præcis, at det skulle være "selvindlysende sandheder", at mennesker skulle besidde medfødte rettigheder til "liv, frihed og efterstræbelsen på lykke"?

Men der er sådan set også en tredje mulighed, som hverken er en fuldstændigt ubegrundet påstand eller en "selvindlysende sandhed": At noget er *betinget* sandt som normativt princip—et *hypotetisk* imperativ. For mens Hume argumenterede så overbevisende, at vi ikke kan udlede normative udsagn direkte fra deskriptive, er der jo intet, der udelukker betingede normative

¹⁰ Se Hume [1739] 1984.

udsagn. Så mens det faktum, at mænd får skæg ikke i sig selv kan begrunde, at mænd bør barbere sig, er der jo intet i vejen med et ræsonnement, der siger "Givet at mænds skæg vokser konstant, hvis du vil have en glat hud, så bør du barbere dig dagligt." Her følger konklusionen direkte og uproblematisk fra præmisserne. Er man enig i det normative formål (en glat hud), så hjælper viden og erfaring om den virkelige verden (om hvor hurtigt skæg vokser, om hvordan en barbermaskine fungerer, o.s.v.) med at vælge hvilken af flere forskellige handlinger, der er mest nyttig.

Men hvad så med "hvis'erne" i de normative ræsonnementer? Hvis man intet normativt kan udlede af "virkeligheden" som sådan, hvor kommer anbefalingens normative "punch" så fra? Sæt nu, at man kan identificere et—eller flere—udsagn, som er hypotetiske men som få (om nogen) vil være uenige i som attråværdige eller logiske mål? Så har man i virkeligheden grundlaget for et hypotetisk imperativ—et udsagn, der fortæller os, hvad vi bør, givet noget, som er bredt accepteret, og dermed en måde at ræsonnere på, der kan bringe os videre, når vi kombinerer faktuelle analyser med hypotetiske målsætninger.

Så alt i alt: Skal vi formulere udsagn om, hvad vi bør gøre som mennesker, eller ikke må gøre, og hvordan samfundet bør eller ikke bør være indrettet, må vi, med andre ord, både tage hensyn til den viden, vi har om eller kan få om, hvorledes verden er indrettet og fungerer, og hvad vi ved er umuligt for os at lægge til grund—og derefter lede efter de mål, som alle, eller de fleste mennesker, ville tilslutte sig, eksplicit eller implicit.

Rent metaforisk kunne man illustrere denne måde at gå til normative udsagn på ved at forestille sig en aldeles hypotetisk situation, hvor man nedskrev ethvert tænkeligt udsagn på hvert sit stykke papir og herefter lagde dem alle ud på gulvet. Dernæst begyndte man systematisk at fjerne de stykker, der indeholdt udsagn, der er logisk eller faktisk i strid med, hvad vi ellers ved. Af den tilbageværende mængde af udsagn vil en lang række være indbyrdes modstridende men ikke mulige at udelukke *apriori*. Til

gengæld vil en meget stor del af dem være i strid med mål, som mennesker i praksis tilslutter sig.

Vi kan på denne baggrund skitsere et argument, der ender med en række liberale konklusioner, men uden at være helt identisk med hverken den ene eller den anden af liberalismens mange varianter.

Noget af det vi ikke ved eller kan ikke kan vide

Lad os begynde med noget af den "negative viden"—dét, som samfundsvidenskaberne har vist os, at vi *ikke* kan. Vi har ikke—hverken som medmennesker eller forskere—direkte adgang til viden om andre menneskers konkrete viden, motiver, o.s.v.¹¹ Vi kan derfor ikke fastslå med sikkerhed, hvad individer ønsker uafhængigt af deres demonstrerede præferencer, og vi kan i øvrigt slet ikke sammenligne individuelle præferencer på tværs af individer eller for den sags skyld over tid.¹²

Vi kan heller ikke rationelt allokere ressourcer uden markedsbaserede priser, og dermed er planøkonomi i praksis umuligt.¹³

Vi kan ikke træffe demokratiske valg mellem tre eller flere alternativer på en måde, hvor vi kan være sikre på, at det valgte er noget, som et flertal ikke foretrækker mindre end noget alternativ, og vi kan i det hele taget ikke aggregere individuelle præferencer til et kollektivt valg på en måde, som samtidigt nødvendigvis opfylder en klassiske demokratiske hensyn.¹⁴

Vi kan ikke meningsfuldt fastslå, hvad der "godt" ved det ene eller andet sæt af handlinger, institutioner eller politikker, uden også at medtage, hvad fordelene ved fravalgte alternativer er ("alternativomkostningerne", som økonomer kalder dem). Blandt

¹¹ Se f.eks. Mises [1957] 1985.

¹² Se Robbins [1932] 1935; Mises [1949] 1966; Rothbard 1956.

¹³ Se Mises [1920] 1990; Mises [1922] 1981; Mises [1949] 1966: 698-704; Hayek 1937.

¹⁴ Se f.eks. Arrow [1951] 1963; Riker 1982. Jf. Kurrild-Klitgaard 1999.

de mange implikationer er først og fremmest, at intet reelt er "gratis".¹⁵

Mængden af viden produceret af filosoffer og samfundsforskere, der lægger begrænsninger på rummet af mulige politikker, er naturligvis meget større end de her nævnte og principielt uendeligt.¹⁶ Men allerede denne korte liste alene skulle gerne anskueliggøre, at det i virkeligheden er langt sværere at leve op til Kants krav om, at "bør forudsætter kan", end de fleste sikkert vil tro. Uden at have antaget endsige sagt noget som helst om, hvordan mennesker bør opføre sig, og hvordan samfundet bør være indrettet, kan man helt eller delvist forkaste en mængde positioner. Allerede fra begyndelsen må vi f.eks. *apriori* udelukke teorier, der mener, at demokratiet kan eller skal garantere den politiske realisering af et "fælles bedste", eller som forudsætter, at man centralt kan planlægge et samfund på en måde, der maksimerer borgernes ønsker.

Lidt af det vi ved

Men hvad kan vi så? Hvis der er så meget, vi ikke ved, ikke kan vide, eller ikke kan sige noget meningsfuldt om, hvordan verden er eller skal være indrettet, er vi så blot henvist til nihilisme og relativisme? Betyder det, at vi intet kan sige om menneskers præferencer eller om konsekvenserne af, at de prøver at realisere sådanne? Nej, heldigvis ikke. Som allerede antydnet er mennesket som fornuftsvæsen heldigvis exceptionelt dygtigt til at opnå "positiv" viden om årsager og konsekvenser—selvom vi næppe nogensinde får den fulde sandhed om noget fænomen. Nogen, mere abstrakt viden kan vi deducere os til rent rationalistisk; anden, mere konkret viden kan vi opnå ved konstant efter- og afprøvning af påstande og gennem systematisk udelukkelse af falsificerede

¹⁵ Se f.eks. Buchanan [1969] 1999.

¹⁶ For en rent praxeologisk gennemgang af en række fremtædende uliberale positioner, se kapitlet "Antimarket ethics: A praxeological critique", i Rothbard [1970] 1977, pp. 203-255.

påstande. I så henseende er samfundsvidenskaberne i virkeligheden ikke mindst redskaber til at afdække, hvad konsekvenserne af alternative handlinger og politikker vil kunne være.

Vi kan f.eks., som allerede antydtes, som empirisk viden i ordets bredeste forstand fastslå, at vi er mennesker. At vi som sådanne handler formålsrettet, herunder reagerer på forskelle og forandringer i relative priser, fordele og omkostninger, o.s.v. At vi er forskellige, når det gælder evner, behov, viden, o.s.v. Blandt andet på disse få simple pointer hviler en af de måske vigtigste indsigter, formuleret af samfundstænkere fra Aristoteles til 1600-tallets samfundspagtstænkere og de første økonomer: At mennesker, der samarbejder snarere end modarbejder, er i stand til at nå resultater, de ikke ville kunne nå alene, og at samfundet i virkeligheden, først og sidst, er sådan menneskelig interaktion og menneskeligt samarbejde.¹⁷ Mennesker kan have gensidige fordele af at samarbejde eller dele arbejdet imellem sig og i sidste ende ved at bytte imellem sig. Der er—som økonomer har påpeget siden Adam Smith—*"gains from exchange"*:¹⁸ I fraværet på "eksternalitetsomkostninger" (altså skade, som aktører kan påføre andre, udenforstående) vil to eller flere personer, der er frie til at interagere, gøre dét, indtil de ikke mener, at de vil kunne stilles bedre. Udfaldet bliver så, hvad økonomer kalder en "Pareto-optimal" situation, d.v.s., én, hvor ingen af aktørerne kan stilles bedre uden at mindst én anden stilles ringere. O.s.v., o.s.v., o.s.v.

Men ligesom "samfundet" er en forudsætning for menneskelig specialisering og bytte, og dermed for fremvækst af velstand, vil det nødvendigvis have konflikter: Menneskers valg vil uvilkårligt kollideres med hinanden, og hvor skal grænserne gå for, hvad det ene menneske har ret til at gøre med sig selv og sit i forhold til andre? Hvis der ingen negative "eksternalitetskonsekvenser" var (altså omkostninger, man kunne overvælde på

¹⁷ Se f.eks. Mises [1949] 1966: 143ff.

¹⁸ Smith [1776] 1981; jf. Kurrild-Klitgaard 2004.

andre), ville der ingen problemer være: Så ville en person nyde alle fordele af udnyttelsen af sin ejendom og bære alle byrderne.¹⁹

Men med det in mente kan vi også let fastslå, at ikke alle regler har de samme konsekvenser, og at nogle institutionelle arrangementer vil være bedre til at fremme den gensidigt fordelagtige interaktion imellem mennesker end andre. F.eks. vil et totalt fravær på regler—et "anarki" i dettes populære forstand—betyde, at alle kan gøre alt med alt og i forhold til alle, uanset måden eller konsekvenserne. Det kræver ikke megen fantasi at fastslå, at Hobbes formodentlig havde ret, når han forudså, at en sådan "naturtilstand" vil være en, hvor "menneskets liv er ensomt, fattigt, væmmeligt, dyrisk og kort".²⁰

Skal man omvendt fremme gensidigt nyttige relationer mellem mennesker, forudsætter det principper for fastlæggelse af "ejendomsrettigheder", al den stund at en ejendomsret først og sidst ikke er andet end et menneskes ret til at foretage konkrete handlinger med specifikke objekter på bestemte steder, o.s.v. Skal mennesker kunne planlægge deres liv og vælge, hvorledes og med hvem de vil interagere til gensidig fordel, kræver det mest grundlæggende regler, der afgør, hvad mennesker må gøre med dem selv og deres kroppe. Med hidtil uejet ejendom, som de tilegner sig. Med ejendom, som de kan bytte sig til med andre, eller handlinger de kan. O.s.v., o.s.v. Kort sagt er der, som den amerikanske retsfilosof Richard Epstein har argumenteret, brug for fundamentale regler om udstrækningen af "autonomi" (eller "selvejerskab" om man vil); om ejendomstilegnelse; om kontrakter; om krænkelse og erstatninger, o.s.v.²¹

Det liberale imperativ

¹⁹ Se Mises [1949] 1966: 655.

²⁰ Hobbes [1651] 1991, 1991, §62: 88–89.

²¹ Se f.eks. Epstein 1995; Epstein 1998; Epstein 2003; jf. Epstein 1989.

Et grundlæggende spørgsmål kan dermed sammenfattes på denne måde: *Hvis* man ønsker "efterstræbelsen på lykke" (forstået som personlige valg for at realisere egne præferencer gennem frivilligt samarbejde med andre), og *givet* at en række politikker *apriori* er udelukket, hvilke regler og institutioner vil så *være bedst* til at fremme dette *mål*? En, der har formuleret problematikken på en lignende måde, er den russisk-amerikanske romanforfatter Ayn Rand (1905-82) i et moralfilosofisk essay:

"Liv eller død er menneskets eneste fundamentale alternativer. At leve er hans grundlæggende valg. Hvis han ønsker at leve, vil en rationel etik fortælle ham, hvilke handlings-principper, der er nødvendige for at implementere hans valg. Hvis han ikke ønsker at leve, vil naturen gå sin gang. Virkeligheden konfronterer mennesket med et stort antal 'bør'er', men de er alle betingede: Formlen for virkelighedens nødvendighed er: 'Du bør, hvis ...', og 'hvis' står for menneskets valg: 'hvis du ønsker at opnå et givent mål'. Du bør spise, hvis du ønsker at leve. Du bør arbejde, hvis du ønsker at spise. Du bør tænke, hvis du ønsker at arbejde."²²

En sådan måde at ræsonnere på er én med aner i både naturretstænkningen og i den nytte-fokuserede, "utilitaristiske" filosofi—og er samtidigt en måde at ophæve den gennem århundrede kunstige skelnen mellem disse.²³ En vulgær handlings-utilitarisme af den slags, som økonomer og politikere har advokeret i århundreder, er en, hvor den ene politiks formodede samfundsmæssige nytte holdes op mod den tilsvarende alternatives. En sådan forudsætter i praksis en direkte sammenligning af to eller flere personers mængde af nytte af alternativerne, men (jf. ovenfor) er dette netop en af de ting, vi ikke kan. Den vil samtidigt—

²² Rand 1982, pp. 118-119.

²³ Jf. Epstein 1989; Epstein 1998. For mere eller mindre lignende måder at ræsonnere på via et hypotetisk imperativ, se så forskellige bidrag som Mises [1949] 1966: 153ff; Hazlitt [1964] 1972: Ch. 3; Rand 1982, pp. 118-119; Barnett 1989; Barnett 1998; Yeager 2001; jf. Palmer 1998: 339ff; Kurrild-Klitgaard 1998a; Barnett 2004. Herbert Spencer brugte i virkeligheden et lignende argument for menneskers frihedsrettigheder, jf. Paul 1988: 51f.

tilstrækkeligt bogstaveligt anvendt—være én, der ville kunne retfærdiggøre selv ganske voldsomme, for ikke at sige absurde, indgreb i menneskers liv. Det er heller ikke et "naturalistisk" forsøg på at udlede evigtgyldige, naturlige rettigheder én gang for alle fra nogle få simple aksiomer, som postuleres at kunne anvendes på enhver tænkelig situation. Og der er slet, slet ikke tale om at forsøge at udlede liberale politikker fra en hypotetisk "samfundspagt", som ret beset ikke er det papir værd, den ikke er skrevet på.²⁴

Det her skitserede ræsonnement er snarere en slags "regel-utilitarisme" eller "indirekte utilitarisme", hvor det er overordnede reglers generelle tendens til understøtte Pareto-forbedrende interaktion, der fokuseres på.²⁵ Men selv om der er forskelle i måden at ræsonnere på i forhold til klassisk utilitarisme, naturretsfilosofi eller samfundspagts-teori, er svaret i store træk det samme: *Hvis* man ønsker "efterstræbelsen af lykke" (forstået som personlige valg for at realisere egne præferencer gennem frivilligt samarbejde med andre), og *givet* at en lang række interventionistiske og redistributive politikker *apriori* er udelukket, hvilke regler og institutioner vil så *være bedst* til at fremme dette *mål*? Svaret er: Et sæt af regler, der beskytter menneskers ret til liv, frihed og retmæssigt erhvervet ejendom.

Som argumenteret er alle regler ikke lige nyttige, og ikke alle regler kan udtænkes *apriori* som anvendelige på ethvert tænkeligt fremtidigt problem, og det er her ikke mindst samfundsvidenskaberne får en rolle. Men som illustrativt eksempel kan man tage spørgsmålet om, hvilke regler, der kunne gælde for, hvem der må træffe afgørelser om menneskers kroppe. Grundlæggende er der disse simple alternativer: (1) Alle mennesker bestemmer over deres egne kroppe; (2) ingen mennesker bestemmer over nogens krop(pe); (3) alle mennesker bestemmer over alles kroppe; (4) nogle mennesker bestemmer over andres kroppe. Ser man for nærværende bort fra det fjerde, svært forsvarlige synspunkt, vil det af disse fire muligheder ganske åbenlyst være det

²⁴ For kritik af samfundspagts-tænkning, se f.eks. Kurrild-Klitgaard 1998b.

²⁵ Jf. f.eks. Gray 1984.

første, der er bedst foreneligt med at fremme menneskers frie valg på en for disse gensidigt fordelagtig måde.²⁶

Det *liberale* svar er: Et sæt af regler, der anerkender menneskers "selvejerskab"; garanterer rettigheder til den ejendom, man har erhvervet på retmæssig vis; håndhæver frivilligt indgåede kontrakter; sørger for straf og erstatning for krænkelse, o.s.v. Både logik og erfaring tilsiger, at en håndhævelse af sådanne principper bedre end nogle andre muliggør, at mennesker kan samarbejde fredeligt. Måden at ræsonnere på kan illustreres med en passage fra en af de mest indflydelsesrige liberale tænkere i det 20. århundrede, den østrigsk-amerikanske økonom Ludwig von Mises (1881-1973):

"Liberalismen [...] er en politisk doktrin. Det er ikke en teori men en anvendelse af teorier udviklet af praxeologi [d.v.s. generel handlingsvidenskab] og i særdeleshed af økonomi til bestemte problemstillinger vedrørende menneskelig handlen i en social kontekst. Som en politisk doktrin er liberalismen ikke neutral med henblik på værdier og de mål, der efterstræbes gennem handling. Den antager, at alle mennesker eller i hvert fald flertallet af dem er opsat på at realisere visse mål. Den giver dem information om de midler, der er passende for realiseringen af deres planer. [...] Så mens samfundsvidenskaberne] anvender udtrykkene 'lykke' eller 'forhindring af ubehag' i en rent formel forstand, knytter liberalismen konkret mening til dem. Den forudsætter, at mennesker foretrækker livet fremfor døden, sundhed fremfor sygdom, næring fremfor sult, overflod fremfor fattigdom. [...] De liberale fremfører ikke, at mennesker bør efterstræbe disse mål. Hvad de siger er, at langt størstedelen foretrækker et liv med sundhed og overflod til et med fattigdom, sult og død."²⁷

²⁶ Jf. Sadowsky [1966] 1974; Rothbard 1974.

²⁷ Mises [1949] 1966: 153f.

Implikationer

Så hvad har alt dette med liberalismens kerneværdi, "frihed", at gøre? I en optik, som den liberalisme, der er skitseret her, er et frit samfund ét, der understøtter menneskers frivillige interaktion med hinanden, begrænset af hensynet til de uønskede negative "eksternalitets-omkostninger", de kan påføre hinanden. Det er en liberalisme, der—naturligvis—implicerer alle de klassiske frihedsrettigheder: Retten til frit at erhverve og udveksle ejendom; til frit at anvende ens ejendom som man vil, så længe man ikke skader andre; til frit at indgå aftaler af enhver slags med enhver, der er villig; til frit at tænke og tro, hvad man vil og at udveksle idéer med andre; til frit at forsamles, danne foreninger og sammenslutninger, o.s.v., o.s.v.

Det er som sådan en liberalisme, der *ex ante* ganske naturligt vil forfægte menneskers ret til ikke at blive beskattet til andre formål end tilvejebringelsen af de kollektive goder, der skal sikre borgernes frihed. Det er også én, der tilsvarende vil forkaste forslag om omfordeling, om forbud imod eller påbud om bestemte markedspriser, bæring af burkaer eller kors, rygning af tobak eller narko, flagning i haver, o.s.v., o.s.v.

En sådan liberalisme vil dermed i sagens natur—med Robert Nozicks ord fra *Anarchy, State and Utopia*—være én, der sætter endog meget snævre grænser: "Individer har rettigheder [...] Så stærke og omfattende er disse rettigheder, at de rejser spørgsmålet om, hvad, hvis noget, staten og dens embedsmænd må gøre".²⁸ Men det er qua dens fokus på at fremme menneskers gensidigt fordelagtige interaktion også en liberalisme, der ikke er en samfundsmæssig "selvmordspagt" i forhold til trusler, der er direkte og overhængende.

²⁸ Nozick 1974, p. ix.

Myter og modsætninger

Det kan være nødvendigt at adressere nogle af de forestillinger, der hersker om liberalismen generelt i lyset af den type, der er kort skitseret her.

Liberalisme er ikke relativisme: Et ofte rettet kritikpunkt imod liberalismen er, at den skulle være "værdirelativistisk" eller endog "nihilistisk". Men undtagelse af nogle meget få forfattere,²⁹ er det en indvending, der tydeligvis er fejlagtig: Liberalismen har én central værdi, menneskers frihed, og denne er i sig selv baseret i en normativ antagelse om et samfunds værdi af, at mennesker samarbejder frivilligt på en gensidigt fordelagtig måde. Men nok så vigtigt er det at pointere, at liberalismen ikke er en moralfilosofi men, først og sidst, en politisk doktrin i den forstand, at den beskæftiger sig med, hvad der bør være rammerne for den organiserede anvendelse af tvang. Dens formål er ikke at beskæftige sig med hvilke personlige mål, mennesker bør have, men hvilke rammer, der bør være for deres efterstræben af sådanne mål. På den måde er den nærmest "agnostisk" (snarere end nihilistisk) med hensyn til menneskers værdier i øvrigt: Ateister og troende; muslimer, kristne, buddhister og jøder; traditionalister og hippier; astrologer, numerologer og statistikere; singler, kernefamilier og storkollektiver; asketer, nonner, og seksuelle orienteringer af enhver art—alle disse kan alle være liberale, hvis de ellers tilslutter sig liberalismens værdi om, hvad mennesker (og herunder staten) må gøre mod hinanden.³⁰

Liberalismen er ikke utopisk: Anskuet på denne måde er liberalismen ikke et for éngang givet system, som nye problemer, erfaringer og indsigter ikke kan ændre. Den identificerer ikke et bestemt endemål eller et samfund opbygget på en specifik måde men udstikker blot rammer, hvis præcise form kan modificeres. Som Mises udtrykte det: "Liberalismen er ikke en fuldendt doktrin eller et fastlagt dogme. Tværtimod, er det anvendelsen af

²⁹ Se f.eks. Stirner [1845] 1902.

³⁰ Jf. Mises [1927] 2005, p. xix; Rothbard [1981] 1984].

videnskabernes indsigter på menneskets sociale liv.”³¹ Viser ny teknologi sig at kunne løse eksternalitets-problemer, der hidtil blev set som problematiske, vil menneskers frihed kunne udvides. Udvikles der nye våben eller nye produktionsformer, der vil kunne skabe helt nye negative eksternaliteter, vil det kunne være nødvendigt med restriktioner. For den liberale har staten derfor ikke én rigtig størrelse. Målet er den størst mulige frihed forenelig med samfundsmæssig orden. I nogle tilfælde vil det kunne betyde en minimalstat, eller sågar det, der er mindre; i andre tilfælde noget, der er større. Men for hvert indgreb i menneskers frihed, vil tvivlen som udgangspunkt skulle komme friheden til fordel.

Referencer

Arrow, Kenneth J. (1963 [1951]). *Social choice and individual values*, 2. udg., New Haven: Yale University Press.

Barnett, Randy E. (1989). "Of chickens and eggs: The compatibility of moral rights and consequentialist analyses", *Harvard Journal of Law and Public Policy*, 12, pp. 611-636.

Barnett, Randy E. (1998). *The structure of liberty: Justice and the rule of law*, Oxford: Clarendon Press.

Barnett, Randy E. (2004). "The moral foundations of modern libertarianism", pp. 51-74 i Peter Berkowitz (red.), *Varieties of conservatism in America*, Stanford: Hoover Institution Press.

Barry, Norman P. (1987). *On classical liberalism and libertarianism*, London: Palgrave Macmillan.

Brøns-Petersen, Otto (2009). "Nyliberalisme", pp. 903-919 i Lars Bo Kaspersen & Jørn Loftager (red.), *Klassisk og moderne politisk teori*, København: Hans Reitzels Forlag.

³¹ Mises [1927] 2005, p. xix.

Buchanan, James M. (1999 [1969]). *Cost and choice: An inquiry in economic theory*, The collected works of James M. Buchanan, bd. 6, Brennan, Geoffrey, Kliemt, Hartmut, & Tollison, Robert D. (red.). Indianapolis: Liberty Fund.

Buchanan, James M. (1999 [1975]). *The limits of liberty: Between anarchy and leviathan*, The collected works of James M. Buchanan, bd. 7, Brennan, Geoffrey, Kliemt, Hartmut, & Tollison, Robert D. (red.). Indianapolis: Liberty Fund.

Epstein, Richard A. (1989). "The utilitarian foundations of natural law", *Harvard Journal of Law and Public Policy*, 12, pp. 713-751.

Epstein, Richard A. (1995). *Simple rules for a complex world*, Cambridge: Harvard University Press.

Epstein, Richard A. (1998). *Principles for a free society: Reconciling individual liberty with the common good*, Reading: Perseus Books.

Epstein, Richard A. (2003). *Skepticism and freedom: A modern case for classical liberalism*, Chicago: University of Chicago Press.

Foss, Nicolai Juul and Peter Kurrild-Klitgaard. 1992. *Etik, marked og stat: Liberalismen fra Locke til Nozick*. 1992. København, Handelshøjskolens Forlag. Ref Type: Edited Book

Friedman, David D. (1989 [1974]). *The machinery of freedom: A guide to a radical capitalism*, 2. udg., La Salle: Open Court.

Friedman, Milton (1962). *Capitalism and freedom*, Chicago: University of Chicago Press.

Gordon, David (1981). "Contemporary currents in libertarian political philosophy", *Literature of Liberty*, 4, 1, pp. 7-36.

Gray, John (1984). "Indirect utility and fundamental rights", pp. 73-91 i Ellen Frankel Paul, Fred D. Miller, & Jeffrey E. Paul (red.), *Human rights*, Oxford: Basil Blackwell.

Hayek, Friedrich August von (1937). "Economics and knowledge", *Economica*, 4, 13, pp. 33-54.

Hayek, Friedrich August von (1960). *The constitution of liberty*, London: Routledge & Kegan Paul.

Hazlitt, Henry (1972 [1964]). *The foundations of morality*, Los Angeles: Nash Publishing & Institute for Humane Studies.

Hobbes, Thomas (1991 [1651]). *Leviathan*, Richard Tuck (red.), Cambridge: Cambridge University Press.

Hospers, John (1971). *Libertarianism: A political philosophy for tomorrow*, Los Angeles: Nash.

Hume, David (1984 [1739]). *A treatise of human nature*, Ernest C. Mossner (red.), London: Penguin.

Kurrild-Klitgaard, Peter (1998a). "Pareto, principper og pragmatisme", *Libertas*, 27-28, pp. 31-34.

Kurrild-Klitgaard, Peter (1998b). "The constitutional dilemma of European integration", pp. 270-296 i Anders Wivel (red.), *Explaining European integration*, Copenhagen: Copenhagen Political Studies Press.

Kurrild-Klitgaard, Peter (1999). "Demokrati, magt og kollektive valgs rationalitet", pp. 238-282 i Uffe Jakobsen & Morten Kelstrup (red.), *Demokrati og demokratisering: Begreber og teorier*, København: Politiske Studier.

Kurrild-Klitgaard, Peter (2004). *Adam Smith: Økonom, filosof, samfundstænker, Økonomiens konger*, København: Jurist- & Økonomforbundets Forlag.

Mises, Ludwig von (1966 [1949]). *Human action: A treatise on economics*, 3. rev. udg., Chicago: Henry Regnery.

Mises, Ludwig von (1981 [1922]). *Socialism: An economic and sociological analysis*, Indianapolis: Liberty Fund.

Mises, Ludwig von (1985 [1957]). *Theory and history: An interpretation of social and economic evolution*, Auburn: Ludwig von Mises Institute.

Mises, Ludwig von (1990 [1920]). *Economic calculation in the socialist commonwealth*, Auburn: Ludwig von Mises Institute.

Mises, Ludwig von (2005 [1927]). *Liberalism: The classical tradition*, Indianapolis: Liberty Fund.

Nock, Albert Jay (1987 [1936]). "A little conserva-tive", pp. 256-267 i Charles H. Hamilton (red.), *State of the Union: Essays in social criticism*, Indianapolis: Liberty Fund.

Nozick, Robert (1974). *Anarchy, state and utopia*, New York: Basic Books.

Palmer, Tom G. (1998). "What's not wrong with libertarianism: Reply to Friedman", *Critical Review*, 12, 3, pp. 337-358.

Paul, Jeffrey E. (1988). "On the foundations of natural rights", *Reason Papers*, 13, pp. 48-66.

Popper, Karl R. (1979 [1944]). *The poverty of historicism*, London: Routledge & Kegan Paul.

Popper, Karl R. (1983 [1967]). "The rationality principle", pp. 357-365 i David Miller (red.), *A Pocket Popper*, Glasgow: Fontana Press.

Rand, Ayn (1964). *The virtue of selfishness*, New York: Signet.

Rand, Ayn (1982). "Causality versus duty", pp. 95-101 i *Philosophy: Who needs it*, New York: Signet.

Rasmussen, Douglas B. & Douglas J. Den Uyl (1991). *Liberty and nature: An Aristotelian defense of liberal order*, Chicago: Open Court.

Rawls, John (1971). *A theory of justice*, Cambridge: Belknap Press.

Riker, William H. (1982). *Liberalism against populism: A confrontation between the theory of democracy and the theory of social choice*, San Francisco: W.H. Freeman.

Robbins, Lionel (1935 [1932]). *An essay on the nature and significance of economic science*, 2. udg., London: Macmillan.

Rothbard, Murray N. (1956). "Toward a reconstruction of utility and welfare economics", pp. 224-262 i M. Sennholz (red.), *On freedom and free enterprise*, Princeton: D. Van Nostrand.

Rothbard, Murray N. (1974). "Justice and property rights", pp. 101-122 i Samuel Blumenfeld (red.), *Property in a humane economy*, LaSalle: Open Court.

Rothbard, Murray N. (1977 [1970]). *Power and market: Government and the economy*, Kansas City: Sheed Andrews & McMeel.

Rothbard, Murray N. (1982). *The ethics of liberty*, Atlantic Highlands: Humanities Press.

Rothbard, Murray N. (1984 [1981]). *Frank S. Meyer: The fusionist as libertarian manqué*, Burlington: Center for Libertarian Studies.

Sadowsky, James A. (1974 [1966]). "Private property and collective ownership", pp. 83-100 i Samuel Blumenfeld (red.), *Property in a humane economy*, LaSalle: Open Court.

Smith, Adam (1981 [1776]). *An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations*, R. H. Campbell & Andrew S. Skinner (red.), Glasgow edition of the works and correspondence of Adam Smith, bd. I-II, Indianapolis: Liberty Press.

Smith, Barry (1990). "Aristotle, Menger, Mises: An essay in the metaphysics of economics", *History of Political Economy*, 22, Annual Supplement, pp. 263-288.

Stirner, Max (1902 [1845]). *Den Eneste og hans Ejendom*, Axel Garde (red.), København: Gyldendal.

Yeager, Leland B. (2001). *Ethics as social science: The moral philosophy of social science*, Chesterton: Edward Elgar.

Peter Kurrild-Klitgaard, f. 1966.

Ph.d., professor ved Institut for Statskundskab ved Københavns Universitet. Har bl.a. redigeret "*Etik, Marked og Stat: Liberalismen fra Locke til Nozick*" (1992) og skrevet "*Adam Smith*" (2004) og "*Individ, Stat og Marked*" (2005). Tilknyttet *Berlingske* som skribent.